

tehát, melyre Riedl a tudományos és irodalmi valóságsszemlélet ügyét bízta, ezidőtájt már többségében a kiegyezés háveinek táborában volt, ahol nyilvánvalóan nem állott érdekében a realista tudományos kritikai irányzat támogatása. Az a kisszámú író- és tudóscsoport pedig, mellyel kisebbségi harcát elindítja, nem állta meg helyét az elsodrő erejű visszahatással szemben. Végül: Riedl és a korai realista kritikai irányzat előőrseinek küzdelme azért sem lehetett eredményes, mert — mint megállapítottuk — nem volt közvetlen kapcsolatuk a néphez és a néppel. Sem Riedl folyóiratainak gárdája, de maga *Vajda* János és általában az egész irodalmi ellenzék — bár időnként felismerte a nép problémáit és igényeit — harcában nem támaszkodott arra és nem volt közvetlen kapcsolatban azzal. Mozgalmuk így eleve elszigetelődésre, felmorzsolódásra volt ítélve.

Riedl Szende küzdelme a felsorolt okok: a társadalmi kérdés kritikai vizsgálatának elhanyagolása, a néppel való közvetlen kapcsolat hiánya, a romantikus és idealisztikus hatások s az irodalompolitikai szervezetlenség következtében nem lehetett eredményes a maga korában. A tudós és kultúrpolitikus, aki Prágából hazatérve, a hatvanas évek első felében felismeri a magyarságnak a szomszédos népektől és a társadalmi haladástól való mesterséges elzárását a kiegyezés készülő osztályrendszerében, két vonatkozásban mégis történeti példát nyújtott. Egyik kezdeményezője lett a haladó tudományos kritika megvalósításáért folyó legújabbkori küzdelmeknek szakirodalmunkban s a magyar-cseh tudományos és kulturális kapcsolatok eredményes újravételével korai előfutára a magyar demokratikus kultúrpolitikának.

PÉTER LÁSZLÓ:

A KIEGYEZÉS KORABELI PARASZTSORS TÜKRÖZŐDÉSE EGY ÚJTÍPUSÚ NÉPBALLADÁBAN

A szovjet folklorisztika gazdag tapasztalatainak megismerése folytán ma már világosan látjuk, hogy a népköltészetről vallott burzsoá felfogás a folklórt, a feudális elnyomás alatt álló parasztság költészetének formális kritériumai alapján határozta meg. Ezt a feudális elnyomatást tükröző folklórt (benne természetesen sok feudalizmuselőtti maradvánnyal együtt) tartották sokáig a *folklór* egyetlen formájának, ezért hitték a folklór megváltozását a népköltészet pusztulásának, s visszamenőleg ezért tartották egynéhány folklorisztikus alkotást „félnépinek“, mivel esetleg még érződött rajta az egyéni alkotónak, a parasztnak elképzelttől eltérő ízlése. Azt Naumann-nal szemben régóta vallottuk, hogy nemcsak a folklór táplálkozik az irodalomból, hanem fordítva is, Gorkij pedig megtanított arra, hogy végső soron „a nép a szellemi értékek egyetlen forrása“, csakúgy, mint a gazdasági értékek megteremtője, s Gippiusz, a kiváló szovjet folklorista tanítása meggyőzött arról is, hogy minden irodalmi alkotás népivé-válásához, folklorizációjához az szükséges, hogy benne eleve meglegyenek bizonyos „eszmei folklórforrások“, vagyis az egész dolgozó nép legbensőbb közös mondanivalóját fejezze ki.

A népköltészetnek a burzsoá formális fölfogással szembeni ezen új, a népi ízlés benső, tartalmi valójából származó értelmezése vet világot arra a Tánácsos kortesnótái közé sorozott „félnépi“-nek mondott alkotásra is, melyet Pándi Pál közölt nemrégiben. Magukról a kortesdalokról helyesen írja a közlő, hogy egyebek közt „hasonlítanak bizonyos fokig a kinyomozhatatlan eredetű népdalokhoz, nemcsak formai tekintetben, de létrejöttükben is: a kor-

tesdalok ebből a szempontból kollektív jellegűek. Szerzőjük többnyire ismeretlen, a sűrű használatban változnak-csiszolódnak a rigmusok, tisztulnak a rímek, újabb és újabb adalékokkal gazdagodnak, az idők folyamán bizonyos állandó formulák is kialakulnak, vissza-visszatérő fordulatok, amelyek aztán minden időben megfelelnek“. Az említett s tárgyalandó költészeti alkotásról pedig ezt írja: „Különös figyelmet érdemel a füzetben 'A Szent-Tornyai csekély birtokú szegény emberek'-nek Táncsics Mihályhoz intézett verses panaszos levele, amely szinte tiborci drámaisággal ecseteli a parasztság áldatlan helyzetét. Ez a vers kívül esik ugyan a kortesdalok műfaján, annál jellemzőbb, hogy Kertész György (a kortesdalokat tartalmazó füzet egykori szerkesztője, Táncsics barátja, az orosházi 48-as párt elnöke) szervesen hozzátartozónak érezte ezt a darabot az 1869-es választás rímes dokumentumaihoz.“

A vers újraközlését mellőzve, csak a ma már alig hozzáférhető egyik népköltési gyűjteményünkben meglévő két változatát közöljük ennek a figyelemreméltó balladaszerű költeménynek, amely a folklorisztika eddigi szabályai szerint kívülkeredt a folklór fogalmán, s „félnépinek“ tartott. Az említett vers ugyanis, amely egy alkalmi írásba-rögzítettség véletlene folytán mint kortesdal került elénk, nem a szenttornyai „csekélybirtokú szegény embereknek“ Táncsicshez írt verses-levele, hanem egy meglévő népkölteménynek fölhasználása időszerű célokra — akár a Kossuth-nóta! —, vagy pedig — ez is lehet — a valóban Táncsicshez írt panaszos vers terjedt el — talán épp a nyomtatott szöveg révén — a bennefoglalt mondanivalónak, az eszmei tartalomnak a nép legigazibb vágyait kifejező volta miatt a parasztság közt, hogy néhány évre rá egyik folklóristánk balladaként kapja újból kézhez. Bármelyik is a sorsa az eddig három változatban ismert balladának, azt bizonyítja, hogy — formális kritériumok alapján eddig félnépinek is tartottuk — belső mondanivalója szerint a folklór legsajátlagosabb fajtája, amely kiválóan alkalmas a Lenin-megkívánta föladata: ennek alapján is gyönyörű tanulmányt lehet írni a nép vágyairól és reményeiről, a kiegyezés korában!

A szóbanforgó versnek két változatát gyűjtötte föl Kálmány Lajos, a kiváló magyar folklórista, első gyűjteményének második kötetében, az egyiket Pusztföldvárról, a másikat Csanádapácáról. Nem lehet természetesen véletlen, hogy mindhárom változat a Viharsarokból került elő: a paraszti radikalizmus, az agrárszocialista mozgalmak fészke volt az a talaj, melyből a folklórnak és a politikai költészetnek ez az érdekes terméke kinőtt. Az első, a pusztaföldvári a töredékesebb változat:

Rongyos a házam teteje,
Gólya rászállni nem merne,
A nagy adó súlya alatt
A gerendám majd rám szakad.

Jól mondta azt... (Ferenc Jóska?)*
Hogy a magyart megtanította,
Hárman vösznek egy szürkankót,
Még sé bírják a nagy adót.

Hatalommal gyün a bíró,
Nem nézi, hogy hány a síró,
Elviszi minden ruhánkat,
Utolsó véka búzánkat.

A szögénynek így van sorsa,
Nincs, ki könnyebbitsön rajta,
Böcsön kezdi szenvedését,
Csak a sírnál éri végét.**

* Móríc Zsigmond behelyettesítése: „...az ebatta!“

** Ez a versszak népdalban így variálódott:

Így van a szögénynek sorja
Nincs, ki könnyörüljön rajta,
Böcsön kezdi szenvedését,
Csak a sírnál éri végét.

(Kodály Zoltán gyűjt. Felsőírás, Gömör m. Énekeskönyv. VII—VIII. ált. isk. Bp., 1950., 26. l.)

A csanádapácai változat nemcsak az utolsóelőtti sorának optimizmusával, terjedelmével, hanem a Pánditól közölttel való nagyobb hasonlósága révén is kitűnik:

Nyomorúság az életöm,
A sok adót fizetgetöm,
Nincs, ki enyhíccse sorsomat,
Van, ki nevelje bajomat.

Sok úr csak lábát lógattya,
Mégis van zsíros falattya
Nekem feltörik tenyerem,
Mégis alig van kenyerem.

Nincs kenyér, nincs sóra való
Mind elvitte a porcijó,
Szömömbül ha nem hull könnyem,
Sótalan öszöm kinyerem.

Gyermekömet nem kúthetöm
Hogy tanújon, jaj, fáj neköm,
Nincs mit akasszak nyakába,
Nem kúthetöm oskolába.

Szolgabírót nem töhetök,
Mégis néki én fizetök,
Engöm hajtnak tötni gátot,
Mégis én fizetök vámot.

Itt az ünnep, itt karácsony,
Bor és kalács sok asztalon,
De neköm nincs karácsonyom,
Még kenyér sincs asztalomon.

Házamon rongyos a fődél,
A gólya is rászálni fél,
A sok adóm súlya alatt,
Házgerendám majd rám szakad.

Neköm hát nem ödösanyám
Magyarország, csak mustohám,
Mögváltozik majd egészen,
Tugya Isten, mikor léssen?!

Ennek a drámai hangú, balladás költeménynek részletesebb elemzése még hátra van; itt csak néhány vonását emeljük ki, utalva arra, hogy ebben mennyire tükröződnek egyrészt az akkori magyar gazdasági-társadalmi viszonyok, másrészt mennyiben fejeződnek ki benne „a nép vágyai és reményei“. Míg az első versszak majdnem szószertint megfelelője az 1. számú (Pánditól közölt) és 2. számú (pusztaföldvári) variánsnak, a második versszak már az 1. sz.-nál konkrétabbá teszi az összehasonlítást: „Sok csak a lábát lógazza“ mondja a szenttornyai, míg a csanádapácai nevén nevezi a dolgotalanokat: „Sok úr csak lábát lógattya“. A háztető hitványsága, melyre a gólya rászállni is fél, és amely a sok adó alatt leszakad, mindhárom változatban szimbóluma a nyomorúságnak. Hogy az adóteher nagysága ennek a korszaknak egyik gazdasági-társadalmi jellemvonása, arra a marxista történettudomány is utal: a vasútépítés hatalmas terhe, az államadósságok törlesztése jórészt a parasztságra hárult, míg a vasútépítéssel járó előnyöket éppen a dolgozó parasztság nem érezte. Miközben a nagybirtok a kiegyezés után adóterheinek csökkentését kívívta, addig a kisparasztot minden közteher, állami, községi, egyházi adó eléri, és aránytalanul sújtja. Míg az Alföld ezer- és tízezerholdas urai a legjobb föld holdjáért fél vagy másfél koronával adóztak, ugyanannak a falunak parasztjai a gyengébb földek után is tízhús koronát fizettek. A 3. változat negyedik versszaka burkoltan a demokratikus választójogra is utal, mondván, hogy a szolgabírót ugyan nem ő „teszi“, mégis ő fizeti. Nem tudni, nem 48 előtti formula továbbélése vagy valóban meglévő feudális maradványra utal a következő két sor: „Engöm hajtnak tötni gátot, Mégis én fizetök vámot.“ Az első két változatban ismeretlen, itt hihetetlen erővel megnyilvánul a szegényparasztság kultúra utáni vágya: fáj a parasztságnak, hogy gyermekét nem küldheti iskolába, hogy tanuljon. A kiegyezés félf feudális viszonyainak, iskolapolitikájának leg-tömörebb paraszti kritikája ez! Az ünnep megülésének motívuma — itt húsvét, ott karácsony — előfordul az 1. és 3. variánsban is, egyaránt kiélezve az osztályellentéteket: sok asztalon bor, kalács, de nekem még kenyere sincs. Éppen ezért: „Nekünk nem leszén húsvétünk“ (1. sz.), „neköm nincs karácsonyom“ (3. sz.) — mondja mindkét változat. A 2. sz. változat utolsó versszaká-

ban a paraszti belenyugvás, az „örök paraszti sors“ kivédhetetlensége tükröződik: ez a szegény ember sorsa, ezen nem segít senki, bölcsőtől a sírig tart a paraszti szenvedés. Benne van az is: érdekesebb meghalni, mint élni, mert akkor legalább vége lesz a földi szenvedésnek. A 3. sz. változat utolsó versszaka az egész vers legdöntőbb része, s mintha csak az „Amerikába tántorgott másfélmillió emberünk“ keserű ítéletét mondaná ki kora Magyarországá fölött:

Néköm hát nem édesanyám
Magyarország, csak mustohám.

S utána a harmadik sor, amely a bizakodás, az optimizmus hangját üti meg:

Mögváltozik majd egészen,

de ismét erőt vesz a paraszti korlátozottság, letörtség, a kétség:

Tudja isten, mikor lesz en?

A panaszkodó paraszti költő unokája ma már bizonyára édesanyjának érzi a mai Magyarországot, és az „egészen való mögváltozást“, folyton gyarapodó, szebbülő életét közvetlenül érzi is. Egykori őse és korának társadalma pedig panaszos versében megőrizte számunkra a kiegyezés Magyarországának paraszti kritikáját.

IRODALOM

A népköltészet-elmélet legutóbbi főbb irodalmához l. *Marót Károly*: A népköltészet elmélete és magyar problémái, Bp. 1949. (Klny. a Népkutatás Kézikönyvéből), *Péter László*: Mi a „népkultúra“?, Szeged, 1948. (A Tiszatáj Füzetei, 27. sz.), *Klaniczay Tibor*: Régi magyar irodalom és folklór, Irodalomtörténet, 1949: 205—215. A szovjet folklorisztikára vonatkozó ismereteink részben az Elhn, 1949. évfolyamában megjelent ismeretésekből, részben *E. V. Gippius* és *V. I. Csicsarov*: „A szovjet folklorisztika harminc éve“ című összefoglaló tanulmányának (Szovjetszkaja Etnográfija, 1947. évi 4. sz. 29—51.) és *V. K. Szokolova*: „Vita a folklorisztika kérdéseiről“ c. alapvető írásának (Szovjetszkaja Etnográfija, 1948. évi 3. sz. 139—146.) gépelt fordításából származnak. *Pándi Pál* közlése „Korteszalok Tánccsics Mihály mellett“ címen jelent meg (Irodalomtörténet, 1949: 129—140.), a szóbanforgó verset pedig a 137. lapon közli. A veit idézetek a 130—131. lapról valók. A Kossuth-nóta történetéhez l. Magyarság Néprajza, III: 62, és *Csefkó Gyula*: A Kossuth-nóta, Nép és Nyelv, II. évf. *Lenin* a folklórról: *Klaniczay*, i. m. 215. *Kálmány Lajos* közlése: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból, II. Arad, 1878., 134—135. ll., a 48. és 49. sz. dalok. Irodalomtörténeti antológiájában *Móricz Zsigmond* újraközölte (Magvető, 2. kiad. Bp., 1942., 306—307.). A kor gazdasági-társadalmi viszonyaira, különösen az adóterhekre vonatkozó adatokat l. *Mód Atadár*: 400 év. Szikra, 1948., 136.

MÓRICZ MIKLÓS:

DEBRECEN ÉS SÁROSPATAK A MÓRICZ ZSIGMOND ÉLETÉBEN

(Testvéri emlékezés)

Hét évvel vagyok fiatalabb nála s így mikor én Sárospatakon az első elemibe mentem, ő már a második gimnáziumba járt Debrecenben. Mikor én az első gimnáziumba kerültem, ő érettségiző Kisújszálláson. Így a gyermekévek közül csak az a harmadfélév lehet emlékek forrása, ameddig ő Debrecen után Patakon járt, ahonnan az ötödiknek a közepén menekült át az alföldi